

УДК 343.21 (477) (045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-4-16-24>

Хафусова Владислава В'ячеславівна,
аспірантка кафедри кримінального права та кримінології
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривиницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4860-9878>

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ПРЕДМЕТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

У статті аналізуються наявні в теорії кримінального права підходи до визначення предмета кримінального правопорушення та його місця у складі кримінального правопорушення. Розглянуто періоди формування наукової думки щодо предмета кримінального правопорушення, яка трансформувалася відповідно до розвитку теорії об'єкта кримінального правопорушення. Підкреслюється, що загальною ознакою досліджених визначень предмета кримінальних правопорушень є зазначення ролі місця предмета кримінального правопорушення в механізмі вчинення кримінального правопорушення.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, склад кримінального правопорушення, предмет кримінального правопорушення, об'єкт кримінального правопорушення, майно, право на майно.

Постановка проблеми. Предмет кримінального правопорушення, як і об'єкт кримінального правопорушення, у науці кримінального права належить до однієї з найбільш дискусійних ознак складу кримінального правопорушення. У науковій літературі поширені різні підходи як у вирішенні питання його місця в загальній системі кримінального правопорушення, так і у визначенні його поняття і ознак. Проте це питання давно вже вийшло за межі суто теоретичного і має велике значення для визначення ознак кримінального правопорушення, визначення меж кримінальної відповідальності. На відміну від об'єкта кримінального правопорушення, доцільність виділення якого оспорується окремими науковцями і який має більш теоретичний характер, предмет кримінального правопорушення знайшов своє втілення в нормах кримінального законодавства. Так, відповідно до положень ч. 1 ст. 96–2 Кримінального кодексу (далі – КК) України, спеціальна конфіскація застосовується щодо майна, яке було предметом кримінального правопорушення, окрім грошей, цінностей та іншого майна, які повертаються власнику або переходять у власність держави, у ст. 209 КК України вживається поняття «предмет злочину», а у ст. ст. 201, 201–3, 201–4, 305 КК України згадується предмет контрабанди.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню предмета кримінального правопорушення присвятили свої праці А.В. Алієва, М.І. Коржанський, Є.В. Лашук, А.В. Макодьоб, А.А. Музика, Ю.А. Пономаренко, В.Я. Тацій та інші вчені. Проте розвиток науки кримінального права та суспільних відносин, науково-технічний прогрес зумовлюють появу нових підходів до розуміння предмета кримінального правопорушення та його ознак, що зумовлює необхідність подальших наукових пошуків у цій сфері.

Метою роботи є аналіз сучасних підходів до розуміння предмета кримінального правопорушення, визначення його місця в загальній структурі складу кримінального правопорушення.

Розуміючи, що масштаб проблеми виходить далеко за межі цієї роботи, і її обсяг не може забезпечити повноцінний аналіз усіх питань, пов'язаних із предметом кримінального правопорушення та його ознаками, вважаємо за необхідне зупинитися на стислому аналізі основних підходів, що допоможе в майбутньому краще зрозуміти природу й ознаки предмета конкретних кримінальних правопорушень, зокрема предмет кримінальних правопорушень проти власності.

Виклад основного матеріалу. У доктрині кримінального права виділяється три періоди формування наукової думки про предмет кримінального правопорушення: дореволюційний, радянський і пострадянський. У дореволюційний період об'єкт кримінального правопорушення та його предмет розглядалися як синоніми. У радянський період відбувається розмежування цих понять, а також формується два підходи до розуміння місця предмета в системі складу кримінального правопорушення (одні відносять його до ознак предмета, інші – об'єктивної сторони). У пострадянський період відбувається уточнення поняття предмета кримінального правопорушення, його співвідношення з об'єктом кримінального правопорушення, місце та роль у структурі складу кримінального правопорушення [1, с. 8].

Як бачимо, підходи до розуміння предмета кримінального правопорушення змінювалися разом із розвитком вчення про склад кримінального правопорушення, а особливо – з розвитком уявлення про об'єкт кримінального правопорушення. І це не випадкового, адже

об'єкт і предмет кримінального правопорушення органічно пов'язані один з одним.

У кримінально-правовій доктрині усталеним є розуміння предмета кримінального правопорушення як речей матеріального світу чи інших явищ, із певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діянні суб'єкта ознак визначеного кримінального правопорушення [2, с. 14; 3, с. 100].

Що стосується місця предмета кримінального правопорушення у структурі складу кримінального правопорушення, то, як уже зазначалося, більшість дослідників відносить його до факультативних ознак об'єкта кримінального правопорушення.

У науковій літературі зазначається, що предмет кримінального правопорушення перебуває у співвідношенні (залежності) з об'єктом кримінального правопорушення, суспільними відносинами, яким спричиняється шкода [4, с. 124]. Схожої думки дотримується В.Я. Тацій, який зазначає, що предмет кримінального правопорушення найбільш тісно пов'язаний з об'єктом кримінального правопорушення. Таку позицію він обґрунтовує тим, що більшість предметів кримінального правопорушення водночас виступають предметами суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом, тобто частиною об'єкта кримінального правопорушення [5, с. 100–101]. Багато в чому така позиція зумовлена розумінням об'єкта кримінального правопорушення як суспільних відносин, але й прихильники інших теорій об'єкта кримінального правопорушення не оспорожують тісного зв'язку між предметом і об'єктом кримінального правопорушення і відносять його до ознак об'єкта як елемента складу кримінального правопорушення. Оскільки предмет кримінального правопорушення виділяється не в усіх складах, а лише в тих, де вказівка на нього міститься в диспозиції статті Особливої частини КК України або безпосередньо впливає з аналізу її змісту, то предмет прийнято вважати факультативною ознакою об'єкта кримінального правопорушення.

Проте існує в літературі й інший погляд. Так, на думку О.Ю. Вітка, усі склади кримінального правопорушення необхідно поділяти на предметні і безпредметні. Безпредметні складаються із чотирьох традиційних для науки кримінального права елементів, як-от: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона. У предметних складах кримінальних правопорушень додається п'ятий елемент – предмет кримінального правопорушення, який є самостійним і не причетний до жодного із чотирьох інших [6, с. 30]. На нашу думку, така позиція є не досить обґрунтованою та такою, що порушує усталену систему складу кримінального правопорушення. Теза про те, що предмет кримінального правопорушення є самостійним елементом, тому що за його відсутності відсутній склад кримінального правопорушення, не може виступати достатньою підставою для надання предмету кримінального правопорушення самостійного характеру, оскільки така ситуація притаманна будь-якій ознаці складу кримінального правопорушення – за відсутності хоча б однієї з них виключається наявність відповідного елемента складу кримінального правопорушення та констатується відсутність складу кримінального правопорушення загалом. Так, за відсутності суспільно небезпечних наслідків, передбачених у законі, відсутня загалом об'єктивна сторона кримінального правопорушення, отже, відсутній і склад кримінального правопорушення. Проте це не надає суспільно небезпечним наслідкам статусу самостійного окремого елемента складу кримінального правопору-

шення. Для виділення предмета кримінального правопорушення необхідно довести, що він не може виступати частиною об'єкта кримінального правопорушення, що видається малоімовірним.

Навпаки, на органічний зв'язок предмета й об'єкта кримінального правопорушення вказують майже всі дослідники. Саме впливом на предмет кримінального правопорушення правопорушник завдає шкоди об'єкту кримінального правопорушення, його наявність у діянні суб'єкта свідчить про суспільну небезпечність діяння, часто саме предмет (або його властивості) кримінального правопорушення виступає криміноутворювальною ознакою, перетворює порушення норм інших галузей права на кримінальне. В окремих випадках речі матеріального світу, які утворюють предмет кримінального правопорушення, водночас виступають предметом відповідних суспільних відносин, які утворюють об'єкт кримінально правової охорони. Але водночас об'єкт і предмет не збігаються, адже, на відміну від об'єкта, шкоди предмету може і не завдатися.

Як зазначає П.А. Воробей, предмет є матеріальним виразом суспільних відносин (об'єкта), їхньою відповідною властивістю. Річ матеріального світу не може існувати ізольовано, відірвано від суспільних відносин, вона належить конкретному власнику, виконує функцію, щодо неї існують суспільні відносини. Суспільні відносини виникають щодо благ, видозмінюються за впливу на такі блага та припиняються зі знищенням або зникненням зазначених благ [7, с. 14].

Тому ми погоджуємося з дослідниками, які зазначають, що предмет кримінального правопорушення є факультативною ознакою об'єкта кримінального правопорушення [8, с. 83; 9, с. 155].

Як уже зазначалося, традиційне визначення предмета кримінального правопорушення містить тільки вказівку на його матеріальний характер та властивості, з якими пов'язується наявність ознак складу кримінального правопорушення. Таке визначення видається занадто загальним і не дає розуміння природи предмета кримінального правопорушення, тому надалі дослідники намагаються його уточнити, доповнюють додатковими ознаками. Так, Є.В. Лашук і А.А. Музика зазначають, що це матеріальні цінності (які можуть сприйматися органами чуття людини чи фіксуватися технічними засобами), щодо яких або шляхом безпосереднього впливу на які (чи без такого) учиняється злочинне діяння [10, с. 110]. М.Й. Коржанський уточнює, що це матеріальний об'єкт, у якому проявляються суспільні відносини, які змінюються під впливом суб'єкта на такий матеріальний об'єкт [11, с. 119]. На думку Ю.О. Данилевської, це речі матеріального світу, щодо яких чи у зв'язку з якими вчиняється кримінальне правопорушення [8, с. 83]. Як бачимо, загальною ознакою наведених визначень є намагання підкреслити роль, місце предмета кримінального правопорушення в механізмі вчинення кримінального правопорушення: автори підкреслюють, що суб'єкт кримінального правопорушення якимось чином взаємодіє із предметом (створює, видозмінює, отримує в користування чи розпорядження, пошкоджує, знищує тощо) і таким чином завдає шкоди об'єкту кримінального правопорушення.

Проведений окремими авторами аналіз наукової літератури свідчить про тенденцію до розширення традиційного розуміння предмета кримінального правопорушення як речей матеріального світу шляхом визнання предметами кримінального правопорушення електричної енергії, атмосферного простору, інформації, авторських

і суміжних прав та інших нематеріальних утворень. Окремі дослідники пропонують також віднести до предмета кримінального правопорушення матеріалізовані результати діяльності людини – матеріальні послуги, роботи, майнові права тощо [12, с. 196]. Д.Ю. Степаненко додає до цього переліку органи та тканини людини, пропонує визнавати предметом кримінального правопорушення не лише речі, а й інші матеріальні утворення [13, с. 54]. Послідовним прихильником віднесення до предмета кримінального правопорушення інформації є О.Е. Радутний [14]. А.М. Орлеан пропонує охоплювати поняттям предмета кримінального правопорушення живих істот [15]. Схожий підхід використовується і Пленумом Верховного Суду України, який у своїй постанові відносить до предмета кримінальних правопорушень проти власності не тільки майно, але й право на майно, дії майнового характеру, електричну та теплову енергію [16].

Загалом, підтримуючи ідею розширення кола явищ, які відносять до предмета кримінального правопорушення, пов'язаних із розвитком науково-технічного прогресу та суспільних відносин, уважаємо за необхідне висловити деякі застереження щодо визнання предметом кримінального правопорушення таких нематеріальних утворень, як право на майно та дії майнового характеру. Віднесення цих явищ до предмета кримінального правопорушення суперечить усталеному визначенню і правовій природі предмета кримінального правопорушення. По-перше, право на майно – це благо, яким наділений суб'єкт такого права. Заволодіти ним неможливо – отримання документів, які підтверджують право на майно, незаконним способом не створює нових правовідносин, винний отримує лише зовнішню видимість законного права, але не наділений таким правом. По-друге, примушування особи здійснити дії майнового характеру виступають способом учинення суспільно небезпечного

діяння, а не його предметом, адже в такому разі не відбувається взаємодії винного з якимось предметом, за допомогою якої завдавалася б шкода об'єкту кримінального правопорушення.

Схожа думка висловлюється і в літературі. Так, А.В. Плотнікова зазначає, що кінцевою метою винного під час вимагання права на майно є саме майно, а не документи, що засвідчують право власності на нього, які самі собою не мають жодної цінності й не є кінцевою метою злочинця [17, с. 141]. Як правильно зазначають автори одного з підручників, предметом кримінального правопорушення не можуть визнаватися цінності, позбавлені матеріальності, – життя, здоров'я, права, ідеї, а також процеси, дії, тобто ті явища, які людина може тільки усвідомлювати, але які не піддаються фізичному впливу [9, с. 156].

Висновки. Отже, можна зробити такі висновки.

На сучасному етапі розвитку науки кримінального права предмет кримінального правопорушення визнається факультативною ознакою об'єкта кримінального правопорушення. Під предметом кримінального правопорушення необхідно розуміти матеріальні об'єкти, у взаємодії з якими суб'єкт кримінального правопорушення завдає шкоди об'єкту. У науковій літературі складається тенденція до розширення кола предметів кримінального правопорушення шляхом віднесення до останніх людини, її тканин, інформації, енергії тощо. Аналіз сучасних підходів і тенденцій у визначенні предмета кримінального правопорушення та його ознак буде використаний надалі для дослідження ознак конкретних кримінальних правопорушень, зокрема предмета кримінальних правопорушень проти власності. Водночас нематеріальні об'єкти: життя, здоров'я, права, ідеї та певні дії не можуть визнаватися предметом кримінального правопорушення.

Список використаних джерел

1. Алієва А. В. Предмет кримінального правопорушення: поняття, види та значення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2021. 20 с.
2. Балабанова Д. О., Газдайка-Василишин І. Б. Об'єкт кримінального правопорушення : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 44 с.
3. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Харків : Право, 2010. 440 с.
4. Макодьоб А. В. Співвідношення предмета злочину та засобів і знарядь вчинення злочину. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2018. № 36, Т. 2. С. 121–125.
5. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину у кримінальному праві : монографія. Харків : Право, 2016. 256 с.
6. Вітко О. Ю. Поняття предмета злочину як елемента складу злочину. *Юридична наука*. 2013. № 11. С. 27–34.
7. Воробей П. А. Роль і місце предмета злочину в об'єктивних ознаках складу злочину. *Часопис Київського інституту інтелектуальної власності та права*. 2022. Вип. 1. С. 12–17. DOI: 10.32782/chasopyskiivp/2022-1-3
8. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Є. С. Назимко та ін. / за заг. ред. В. М. Бесчастного, О. М. Джузи. Київ : ВД «Дакор», 2018. 386 с.
9. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваїте, 2014. 944 с.
10. Музика А. А., Лашук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія. Київ : Паливода А. В., 2011. 192 с.
11. Коржанський М. Й. Предмет і об'єкт злочину : монографія. Дніпропетровськ : Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2005. 252 с.
12. Макодьоб А. В. Предмет злочину за кримінальним правом України. *Право і суспільство*. 2017. № 3, Ч. 2. С. 194–199.
13. Степаненко Д. Ю. Кримінальна відповідальність за ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Луганськ, 2014. 263 с.
14. Радутний О. Е. Інформація як універсальний предмет злочинів. *Держава і право*. 2009. Вип. 46. С. 458–462.
15. Орлеан А. М. Людина як предмет злочину. *Право і безпека*. 2004. Вип. 3, Т. 1. С. 125–128.
16. Про судову практику у справах про злочини проти власності : постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 10. *Сайт Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text>

17. Плотнікова А. В. Деякі питання встановлення змісту предмета злочинів проти власності. *Юридичний науковий журнал*. 2017. № 4. С. 139–142.

References

1. Aliieva, A. V. (2021). Predmet kryminalnogo pravoporushennia: poniattia, vydy ta znachennia [Subject of a criminal offense: concept, types and meaning]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
2. Balabanova, D. O., Hazdaika-Vasylyshyn I. B. (2024). Obiekt kryminalnogo pravoporushennia [Object of a criminal offense]: navch. posib. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].
3. Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna [Criminal Law of Ukraine: General Part]: pidruchnyk / za red. V. V. Stashysa, V. Ya. Tatsiia. (2010). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
4. Makodzob, A. V. (2018). Spivvidnoshennia predmeta zlochyynu ta zasobiv i znariad vchynennia zlochyynu [The correlation between the subject of the crime and the means and instruments of the crime]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Yurytsprudentsiia*, 36 (2), 121–125 [in Ukrainian].
5. Tatsii, V. Ya. (2016). Obiekt i predmet zlochyynu v kryminalnomu pravi [Object and subject of a crime in criminal law]: monohrafiia. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
6. Vitko, O. Yu. (2013). Poniattia predmeta zlochyynu yak elementa skladu zlochyynu [The concept of the subject of a crime as an element of the crime]. *Yurydychna nauka*, 11, 27–34 [in Ukrainian].
7. Vorobei, P. A. (2022). Rol i mistse predmeta zlochyynu v obiektyvnykh oznakakh skladu zlochyynu [The role and place of the subject of the crime in the objective features of the crime]. *Chasopys Kyivskoho instytutu intelektualnoi vlasnosti ta prava*, 1, 12–17. <https://doi.org/10.32782/chasopyskiivp/2022-1-3> [in Ukrainian].
8. Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna [Criminal Law of Ukraine: General Part]: pidruchnyk / Ye. S. Nazymko, S. V. Losych, Yu. O. Danyevska ta in. / za zah. red. V. M. Beschastnoho ta O. M. Dzhuzhy. (2018). Kyiv: VD “Dakor” [in Ukrainian].
9. Dudorov, O. O., Khavroniuk, M. I. (2014). Kryminalne pravo [Criminal law]: navch. posib. / za zah. red. M. I. Khavroniuka. Kyiv: Vaite [in Ukrainian].
10. Muzyka, A. A., Lashchuk, Ye. V. (2011). Predmet zlochyynu: teoretychni osnovy piznannia [The subject of crime: theoretical foundations of cognition]: monohrafiia. Kyiv: Palyvoda A. V. [in Ukrainian].
11. Korzhanskyi, M. Y. (2005). Predmet i obiekt zlochyynu [Subject and object of the crime]: monohrafiia. Dnipropetrovsk: Yuryd. akad. Min-va vnutr. sprav; Lira LTD [in Ukrainian].
12. Makodzob, A. V. (2017). Predmet zlochyynu za kryminalnym pravom Ukrainy [Subject of the crime under the criminal law of Ukraine]. *Pravo i suspilstvo*, 3 (2), 194–199 [in Ukrainian].
13. Stepanenko, D. Yu. (2014). Kryminalna vidpovidalnist za ukhylennia vid splaty yedynoho vnesku na zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia ta strakhovykh vneskiv na zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia [Criminal liability for evasion of payment of a single contribution for mandatory state pension insurance and insurance contributions for mandatory state pension insurance]. *Candidate's thesis*. Luhansk [in Ukrainian].
14. Radutnyi, O. E. (2009). Informatsiia yak universalnyi predmet zlochyniv [Information as a universal subject of crimes]. *Derzhava i parvo*, 46, 458–462 [in Ukrainian].
15. Orlean, A. M. (2004). Liudyna yak predmet zlochyynu [Man as the subject of a crime]. *Pravo i bezpeka*, 3 (1), 125–128 [in Ukrainian].
16. Pro sudovu praktyku u spravakh pro zlochyyny proty vlasnosti [On judicial practice in cases of crimes against property]: postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 6 lystopada 2009 r. № 10. *Sait Zakonodavstvo Ukrainy*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text> [in Ukrainian].
17. Plotnikova, A. V. (2017). Deiaki pytannia vstanovlennia zmistu predmetu zlochyniv proty vlasnosti [Some issues of establishing the content of the subject matter of crimes against property]. *Yurydychnyi naukovyi zhurnal*, 4, 139–142 [in Ukrainian].

Khafusova Vladyslava,

Postgraduate Student at the Department of Criminal Law and Criminology

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4860-9878>

MODERN APPROACHES TO UNDERSTANDING THE SUBJECT OF CRIMINAL OFFENSE

The article analyzes the approaches existing in the theory of criminal law to determining the subject of a criminal offense and its place within the criminal offense. The periods of formation of scientific thought on the subject of criminal offense, which was transformed in accordance with the development of the theory of the object of criminal offense, are considered. The positions of scientists on the relationship between the subject of a criminal offense and the object of a criminal offense are investigated and the concept that the subject of a criminal offense is an optional feature of the object of a criminal offense is preferred.

It is emphasized that a common feature of the studied definitions of the subject of criminal offenses is the indication of the role of the location of the subject of the criminal offense in the mechanism of committing a criminal offense: scientists emphasize that the subject of a criminal offense interacts with the object in a certain way (creates, modifies, receives for use or disposal, damages, destroys, etc.) and thus causes harm to the object of the criminal offense.

It is noted that the traditional understanding of the subject of a criminal offense as things of the material world is gradually expanding by recognizing electrical energy, atmospheric space, information, copyright and related rights, and other intangible entities, material services, works, property rights, human organs and tissues, living beings as subjects of a

criminal offense. Critically assessing such a possibility, attention is drawn to the fact that, for example, the right to property is a certain benefit that is endowed to the subject of such a right. It is impossible to seize the right to property: obtaining documents confirming the right to property in an illegal manner does not create new legal relations, the guilty party receives only the appearance of a legal right, but is not endowed with such a right itself.

As a result of the study, it is proposed that the subject of a criminal offense be understood as material objects, interacting with which the subject of a criminal offense causes harm to the object of the criminal offense.

Key words: *criminal offense, subject of criminal offense, object of criminal offense, property, right to property.*

Надіслано до редколегії 27.11.2025
Рекомендовано до публікації 23.12.2025
Опубліковано 29.12.2025